

den historiske og politiske Baggrund for deres Tilblivelse, udførlige Bidrag til Kundskab om Moritz af Nassau og den Kreds, som omgav ham, samt Oplysninger om hans Relationer til andre af Samtidens betydelige Mænd.

Alle de Billeder, som findes paa Nationalmuseet, er gengivet, og desuden en Del andre Eckhout-Arbejder fra Tyskland og Frankrig. Motiverne tilhører hovedsagelig 2 Grupper. Den ene Gruppe, som man kunde kalde den etnografiske, indeholder Billeder af syd-amerikanske Indianere og Sudannegre samt Raceblandinger mellem Hvide og Farvede. Den anden Gruppe af Motiver omfatter brasilianske Dyr og Planter, og om begge Billedtyper gælder det, at Fremstillingen saavel i kunstnerisk Henseende som i kulturhistorisk Henseende er overordentlig værdifuld.

Selv om det er glædeligt, at denne Beretning er blevet trykt paa et Verdenssprog, kan man ikke tilbageholde en Beklagelse af, at Thomas Thomsen ikke har faaet Lov til at skrive den paa Dansk. Naar man mindes hans mesterlige Redegørelse for Egtvedfundet, maa man med en lidt smertelig Fornemmelse være Vidne til den Tilsløring af en betydelig Skribents personlige Stil, som en Omplantning til et fremmed Sprog nødvendigvis medfører.

*Niels Nielsen.*

**Hugo Mathiessen:** Den sorte Jyde. Tværsnit af Hedens Kulturhistorie. 22×14 cm, 220 S., 8 Tavler, 4 Kort. Gyldendalske Boghandel — Nordisk Forlag, København 1939. Pris: 6,50 Kr.

Det er en vanskelig Opgave at forme et omfattende og detailrigt Stof paa en saadan Maade, at en Læser uden særlige Forudsætninger kan opfatte det, og oven i Købet læse det med Glæde, hvis man samtidig ønsker at bevare den videnskabelige Nøjagtighed og Muligheden for den relative Kontrol, som Kildehenvisninger giver.

Gennem en lang Række Skrifter har Hugo Mathiessen vist, at han behersker denne Kunst til en i vort Land uovertruffen Fuldkommenhed, og der er ikke Tvivl om, at hans nye Bog „Den sorte Jyde“ vil opnaa stor Udbredelse og stor Anerkendelse, og maaske vil den faa lige saa stor Betydning i Folkeoplysningen som hans berømte Bog om Hærvejen.

„Den sorte Jyde“, der behandler den jyske Hedes Kulturhistorie med særlig Hensyntagen til den erhvervs-geografiske Udvikling, er inddelt i 5 Hovedafsnit med Titlerne: Heden paa sit højeste, Brug og Misbrug af Heden, „Den sorte Jyde“, Flittige Folk og Hjulspor. Man faar i første Afsnit en kort Oversigt over de vigtigste Træk vedrørende Hedernes fysiske og biologiske Geografi,

som dog ikke paa nærværende Tidspunkt er saa vel gennemstuderet, at en fyldestgørende Fremstilling af de herhen hørende Spørgsmaal kan skrives. I Virkeligheden er man m. H. t. visse fundamentale Problemer i den nyeste Tid kommen ind paa helt nye Baner. Mangt og meget af det, som man for nogle Aar siden ansaa for fuldgyltige Sandheder (jvf. f. Eks. Dalgas og P. E. Müller), maa enten helt opgives eller i væsentlig Grad modificeres. En almindelig Fremstilling af de nyere Anskuelser maa imidlertid vente endnu nogle Aar.

Hovedpunktet i dette Afsnit i Hugo Mathiessens Bog er Hedens Erobringstogt overfor det gamle Skovland, og naturligvis er dette Spørgsmaal historisk og bebyggelsesgeografisk det vigtigste Udgangspunkt. Afsnittet om Brug og Misbrug af Heden indeholder en Fremstilling af Hedebondens Tilpasning til at udnytte de Muligheder, Hedens Landskaber bød ham, Mulighederne for Bjergningen af Føde, Brændsel og Klæder. I Kapitlet „Den sorte Jyde“ fremdrager Forfatteren gennem et uhyre Antal Citater et stort Stof til psykologisk Belysning af de ældre Tidens Hedebønder, i de to sidste Afsnit giver han en Analyse af Befolkningens Bierhverv og Samspillet mellem disse og Grunderhvervet, d.v.s. Jorddyrkningen og Husdyravlen, og endelig afsluttes Bogen med en Oversigt over Samfærdselsforholdene i Midt- og Vestjylland.

Fremstillingen bygger først og fremmest paa Forfatterens enestaaende Kendskab til den historiske og topografiske Litteratur og er helt igennem saare vel dokumenteret. Kildehenvisningerne er anbragt i et særligt Tillæg, der fylder ikke mindre end 40 Sider, d.v.s.  $\frac{1}{5}$  af Værket. Man har paa den Maade faaet en formelig Hede-bibliografi, som ganske vist ikke er særlig overskuelig, men som utvivlsomt vil lette Arbejdet for mange.

Hugo Mathiessens Bog er imidlertid ikke blot baaret af Lærdom og Belæsthed, men tillige af hans indgaaende Kendskab til saa at sige hele det danske Land. Han er fuldt fortrolig med alle Sider af Natur og Kultur, og derigennem faar hans Ord en Vægt, som Bogstudiet aldrig kan give. Hans dristige og originale Sprog, der ofte henter Fornøjelse i Fortidens Tale og i Dialekternes rige Ordskatte, er stilistiske Ydelser af høj Kvalitet, og hører til de ypperste i vor moderne Litteratur.

En saa blændende Stof- og Sprogbehandling har imidlertid en Revers. Overfor en saa fortrinlig Fremstilling kan man nemlig undertiden gribe sig selv i at glemme, at der stadig er saa meget, man ikke ved, og man har dog vel Grundlag for en Forhaabning om, at ny Viden ogsaa i Fremtiden kan bringes for Dagen, muligvis gen-

nem helt andre Processer end de af Hugo Mathiessen anvendte; men det skal indrømmes, at det er vanskeligt uden et overordentlig stort Arbejde at have noget Begreb om, hvor vidt man kan naa paa de forskellige Felter.

Der er imidlertid et principielt Spørgsmaal, som melder sig Gang paa Gang, naar man beskæftiger sig med et historisk-topografisk Stof og forsøger at udnytte det til en sammenhængende Skildring af Folkets Liv i en vis Periode, og det er Spørgsmaalet, hvorvidt nu ogsaa visse traditionelle Opfattelser er holdbare. I saa Henseende frembyder denne Bog en Række typiske Eksempler.

Et meget almindeligt Træk i vore Anskuelser om Befolkningsforholdenes Udvikling i Jylland gennem den sene Middelalder er saaledes, at man sætter den notoriske Affolkning i visse Egne i Forbindelse med Krig og Sorte Død. Det er imidlertid et stort Spørgsmaal, om en saadan Anskuelse i Virkeligheden har nogen større Sandsynlighed for sig. Krig og Sorte Død har jo ramt ikke blot Vestjylland, men hele Danmark og forøvrigt alle andre Lande i Europa, og rent biologisk reagerer man mod den Opfattelse, at et saa tilfældigt, og set paa lidt længere Sigt, lidet betydningsfuldt Indgreb virkelig skulde være af Betydning for hele den efterfølgende Tid. Med det vældige Kraftoverskud, som den jyske Befolkning har præsteret fra Vikingetidens Krigstogter til 80'ernes og 90'ernes Udvandring til Amerika og Nutidens Udvandring til København, er det lidet sandsynligt, at man ikke skulde have haft Kraft nok til at overleve og i Løbet af ganske kort Tid reparere selv en saa voldsom Formindskelse af Befolkningen som 10—20 %. Naar f. Eks. Hugo Mathiessen skriver: „Med Rette har „den sorte Død“ fra gammel Tid i Overleveringen staaet som et Vendepunkt i Jyllands Historie“, maa det vel ogsaa opfattes som Bevis paa, at Forfatteren har en lille Mistanke om, at der er noget galt. Et andet Spørgsmaal er Krigens Betydning for Skovenes Historie. Ogsaa paa dette Punkt kan Anmelderen ikke frigøre sig for en vis Mistro over Holdbarheden af de sædvanligt som fuldgyldige Sandheder fremsatte Paastande om store og skæbnesvangre Ødelæggelser.

Det er rent ud sagt lidt vanskeligt at forstaa, hvorledes den fjendtlige Besættelse i væsentlig Grad skulde medvirke til Skovenes Ødelæggelse. Ganske vist indeholder Syns- og Skønsforretningerne mange Klager i den Retning, men Antallet af ødelagte Stammer er alligevel saa relativt ringe, at man næppe 20 Aar senere vilde kunne spore det. Er Forholdet ikke snarere det, at Besættelsestropperne

har faaet Skyld for en Del anden Skade, og at den generelle Aarsag i Virkeligheden ligger et andet Sted?

Der er et tredje Punkt, hvor Vurderingen af Kilderne er afgørende for vor Opfattelse af en vigtig Side af Jyllands senere Kulturhistorie. Naar det anføres af talrige Forfattere, at Grunden til Hedeopdyrkningens beskedne Fremgang i det 18. Aarh. i første Række skulde være den, at Hdebonden var konservativ, uenergisk, bange og modvillig mod det nye, mon det saa ikke skyldes en svigtende Vurdering hos de Embedsmænd og Byboere, som besøgte Hedeegnene? Har der ikke den Gang som nu været en aandelig Kløft mellem Bønder og Embedsmænd? Det ser jo mærkeligt ud, at de jyske Hdebønder i deres Hjemland skulde have de ovennævnte psykiske Mangler, medens de udvandrede Bønder fra disse Egne netop i udpræget Grad skulde være i Besiddelse af Handlekraft og Evne til at indstille sig paa nye Forhold. Mon Forklaringen ikke skulde ligge i, at Markedsforholdene ikke tillod en Reorganisering af Hedebruget, og at Tiden heller ikke var teknisk moden, at Hdebonden simpelt hen ikke havde faaet de fornødne Hjælpemidler i Hænde til Gennemførelse af en sejrrig Kamp mod Heden? Og mon ikke Forholdet skulde være det, at Centraladministrationens Krav og Ønsker tildels var Skrivebordsfilosofi, og at Embedsmændenes velmente Raab om Forbedringer og Fremskridt i nogen Grad savnede Forstaaelse af de faktiske Forhold?

Et andet karakteristisk Træk i en Del af vor kulturhistoriske Litteratur er Forestillingen om, at Menneskene i tidligere Tid har haft det daarligt, daarligere end f. Eks. nu. Undertrykkelse, Fattigdom, Sult, Sygdom, Svineri og anden Elendighed spiller en relativt stor Rolle i Fremstillingerne, og man møder disse Anskuelser saa ofte, at man kunde føle sig fristet til en Reaktion. Naturligvis har der altid eksisteret ulykkelige Mennesker, syge Mennesker og uheldige Mennesker, men lige saa sikkert er det, at der ogsaa altid har været Mennesker, der har sunget til deres Arbejde, og som, i hvert Fald i Perioder af deres Liv, har glædet sig over at være til. Naar de sorte Sider af ældre Tiders Liv saa ofte fremdrages, er det vel nok delvis en Reaktion mod den romantiske Glorifikation af Middelalderen, og delvis er Fremstillingen virkelig bygget paa historiske „Kendsgerninger“. Et andet Spørgsmaal er saa, om de bevarede „Kendsgerninger“ ogsaa giver det rigtige Billede. Klagesange er nemlig sejglivede, medens den rolige Tilfredshed sjældent efterlader sig synlige Spor.

Anmelderen har Vanskelighed ved at tro, at den jyske Hdebonde i det 17. og 18. Aarh. aandeligt og fysisk var en ringere Mand

end hans stoute Efterkommere, som ved een Generations Arbejde koloniserede Ødelandet og gjorde Danmark større, men Tiden var blot ikke moden, og Hedebondens Time var endnu ikke kommet.

Ejendommeligt er det, at man rundt om i Nordvesteuropa i den sene Middelalder og Begyndelsen af den nyere Tid finder Vidnesbyrd om en erhvervsmæssig Tilbagegang, som i mange Egne ligner den fra Jylland kendte, og Spørgsmaalet er, om ikke vi staar overfor et generelt Fænomen, Resultatet af vidt udbredte Kræfters Virksomhed, og der frembyder sig her to nærliggende Muligheder, nemlig en Forringelse af Markedet for de paagældende Egenes Produkter og en Tilbagegang i Dyrkningsbetingelserne, f. Eks. i Form af en Klimaforringelse.

*Niels Nielsen.*

**Herbert Knothe: Das schlesische Sommerhochwasser 1938.** Veröffentlichungen der Schlesischen Gesellschaft für Erdkunde. 80 + XV S., 23×15 cm. Mappe med 39 Kort, 5 Diagrammer og 3 Tabeller. Figurer og Kort i Teksten. Breslau 1939.

I September 1938 blev Oders Afvandingsomraade hjemsøgt af en Serie vældige Uvejr med store Regnskyl og deraf følgende Ødelæggelser. I Omraadets Randgebeter skete en Række Jordskred og Overdækninger med Sand og Grus, i Flodernes øvre Løb kom vældige Højvander, som bortrev Huse og Broer og lavede betydelige Skader paa de lavtliggende Marker, og først langt nede ad Odersystemet udjævnedes Oversvømmelsen saa meget, at man ikke længere kunde tale om Ulykke og Katastrofe. Da lignende Begivenheder gentagne Gange tidligere er indtruffet, besluttede Breslau-Geograferne at tage Processerne op til Undersøgelse, og en saadan gennemførtes ved et frugtbart Samarbejde mellem Teknikere og fysiske Geografer.

Gennem en grundig Behandling af det foreliggende Maalemateriale har man opnaaet ret alsidig Oversigt over Fænomenernes Sammenhæng og Rækkefølge, begyndende med de Vejrsituationer, som gik forud for Katastrofen, og endende med den sidste Højvandsbølges Fremtrængen gennem Oders Dalgang.

Der kan skelnes mellem 3 voldsomme Regnperioder 23.—25. August, 30. August—2. September og 10.—11. September. Vejr-situationen er oplyst gennem Kort, som viser Fronternes Udvikling og Vandring og den øjeblikkelige og den tidsmæssige Fordeling af Regnfaldet over Landet Nord for Alperne og Karpaterne. Man har derigennem faaet et vigtigt Dokument til Forstaaelse af et af de ganske vist ikke almindelige, men geografisk betydningsfulde,